

„КНИГА ЗА КРИТИКАТА“ от ГЕОРГИ ЦАНЕВ
С., БП, 1980, 407 с.

Ако е potrebno с една дума да се характеризира това оригинално издание, по случай 85-ата годишнина на нашия критик, то думата равностметка е най-подходящата. В тези подобрени тематично литературнокритически статии акад. Цанев обобщава натрупания опит и дълголетните си размисли за ролята и значението на литературната критика и политиката, за мястото и дълга на литературния критик като творец в развитието на литературния творчески процес.

Някога Гюстав Флобер тайно отбелязва в литературните си записки, че „критиката е десетата муза“... Ала високата оценка за критиката и това съкровено отношение към вдъхновения труд на литературния критик, към неговия рядък талант, остават неизвестни... Много по-късно¹ те стават достояние на читателската публика, и то в такъв момент, когато и школините знаят разпространеното мнение, че Флобер не само мрази, но ненавижда и дори жестоко презира всички онези професионални пигмени, които битуват в литературата, за да й пречат; които са се надпреварвали да го ругаят и злепоставят; които са се стараели да угаждат на безпощадната цензура на Втората френска империя... Действително в художествено си творчество, а и в значителна част от кореспонденцията си великият романист иронизира този род професионалисти, пренебрежително се отнася към тях, защото те не са могли да се помирят с независимия дух на писателя, не са разбирали новаторските търсения на неговия голям талант и затова са правили сами или са им налагали много компромиси. Често са се престаравали и буквално са го клеветили...

В случая Флобер най-същевеният момент е *изненадата*. Как е възможно такава положително отношение на писателя към критиците и критиката? В същност тази изненада не е случайна. Той не само оценява по достойнство значението на литературнокритическия труд, но се готви да се изкаже в печата, ала не успява да на-

пише замислената от него „книга за съвършения критик“. Натрупаните негови наблюдения, наброски и „фрагменти“, както и известните негови възгледи за френските писатели от XVI и XVII столетие, дават всичките основания да се обясни защо класикът на френската проза е така възискателен към литературната критика. Флобер я вижда само като адекватен партньор на съответното творческо равнище на художественото мислене — изключително добросъвестна и безкомпромисно безпристрастна. Само на такава висота би могла внимателно да обяснява същността на отделната творба, за да бъде съответно разбрана и от всички; дълбоко и с проникновение да разбира творческата индивидуалност на писателя и да го оценява по неговите измерения и размисли; да очертава неговото своеобразие по такъв начин, че веднага да може да се разграничава от особеностите на другите майстори на художественото слово; да отчита в най-големи подробности спецификата на творческия свят на отделния творец и последно — всяко ново произведение да разглежда в контекста на онази социална среда, в която се възбужда творческото съзнание и се поражда идеята за нови художествени открития, като внимателно изучава онези причини, вследствие на които ярко изпъкват достоинства на пълноценното произведение и поради които то е много по-добро от средното или слабо произведение...

Столетие по-късно същите или почти същите проблеми възбудят творческото съзнание на доайена на съвременната българска критика — акад. Георги Цанев, но при съществената разлика, че елементът изненада отсъства. Читателите отдавна очакваха неговата „Книга за критиката“ и нашият уважаван критик не можеше да не им се представи, тъй като целия си съзнателен живот посвещава на литературната история и критика. Повече от шест десетилетия той последователно и целенасочено натрупва опит като оперативен критик, като университетски преподавател по българска литература или като учен-изследовател на българския художествен принос през хилядолетното ни литературно развитие.

С основание проф. Георги Цанев изстрада и завоюва пълното си право (също като

¹ Louis Bertrand. G. Flaubert avec des fragments. Paris, 1912, p. 261.

Флобер) да изрече от свое име знаменателните думи: „Истинският писател предпочита да пукне като куче, вместо да претупа и набързо да надраска своето изречение, също като учения, който не бърза да прави своето заключение, преди да са успели опитите му и преди природата да е отговорила на въпроса, който той е поставил.“² Със същата скрупулозност Георги Канев пише цял живот своята „книга за критиката“...

И седемте фрагмента в първата част на книгата: „За литературния критик“, „За литературната критика“, „Мисли за критиката и нейното жанрово разнообразие“, „Мисли за рецензията“, „Недоволни от критиката“, „Задълженията и отговорността на критиката“ или „Интервю за критиката“, писани по различно време (1931—1971), са оригинален принос към научната характеристика и истинското положение на литературната критика и на литературния критик за развитието на художествената мисъл в даден период. Бих добавил: тези фрагменти дават сочен материал и за точната самохарактеристика на критика, за неговите предпочитания и пристрастия, за истинските му учители. В посочените откъси се открояват опорните пунктове и таланти на критика, излезен в спорове и дискусии; откроява се също и неговата индивидуална поетика, литературно-критическа поетика на ярък литературовед, дал „зелена улица“ в изкуството на талантиливи творци и новатори в поезията (от Смирненски до Валери Петров), белетристиката (от Вежинов до Блага Димитрова) или в областта на литературната критика и история (от Минко Николов до Тончо Жечев)...

За да покаже неповторимото в отговорния труд на критика, Г. Канев съзнателно привлича противоречиви и дори антиподни твърдения и мнения (Гьоте, Пушкин, Куприн, Чехов, Шели, Бели, Айхенвалд, Лансон, Шалда, Новак, Ленин, Благоев, Димитров и мн. др.). Но нашият известен критик с аргументи и анализ доказва силата, значението и творческия характер на литературната критика, а оттам илюстрира и творческата природа, редкия талант и чувствителност на литературния критик, способен интензивно да възприема действителността, да открива „нови съчетания от нея“; да чувства и възприема „едно чуждо творение със способността да построи нещо ново, в което не само да даде образа на художника, но да вложи и себе си“.

По този своеобразен начин критикът изпява собствената си чувствителност и усет към фактите на изкуството; проявява дарбата да гради „логически построички“; чрез себе си проследява „чужди

творчески процеси“ и по този начин доказва или отрича дали „в чуждото съзнание“ пулсира ритъмът на живота, дали бие кръвта на жизнените процеси или всичко е смазано в изсушени схеми и тези.

Когато решава въпроса, дали критикът принадлежи към категорията на творците, акад. Г. Канев отдава дан и на своя учител от Чехословакия: „Критикът — твърди големият чешки критик Шалда в своята вдъхновена статия-изповед „Критика с патос и вдъхновение“ — твори също както и поетът или кой да е друг художник. Разликата между тях е само в материала: поетът твори преди всичко от живота и от природата, критикът — преди всичко от изкуството и от културата. Материалът на критика е по-нежен, по-рядък, отбран: затова изисква повече стилизация“ (Вожежицки, 1922). Така се решава въпросът, творец ли е критикът. За Шалда той е творец, по същество сроден с художника. „Но ученикът задминава учителя си в своите търсения на истината. Привлича и анализира мненията и на противниците на това становище и достига до убеждението, че „все пак литературният критик има някакъв метод на работа“, който се променя съобразно с неповторимата същност на отделния художник на словото. Тогава може да приложи различни методи, стига да се съобразява с точно намерения „живец“ в поетическата неповторимост на художника, стига да е верен на „идейно-психологическия двигател на неговата творческа личност“. Само в този смисъл критикът ще допусне различни методи в подхода си към даден автор, уповавайки се на своя усет и интуиция: „Критикът по интуиция схваща оня, несъзнаван дори и от автора може би план, по който е строено известно художествено знание, долавя оня мироглед, онова основно самочувство, които водят художника през света и при творчеството, и изхожда от тях. Застанал на неговото художническо гледище, той иска от него строга, абсолютна последователност докрай. И не го ли покори писателят със силата на своя талант, не го ли увлече в движението на образи и чувства — тежко му: неговата кауза е изгубена. Като самозащитен, като узурпатор критикът сяда на поетичния трон на автора и почва жестока диктатура над героин, идеи и чувства, шом само долови, че авторът не е съгласен да ги управлява успешно, както е започнал, обещал или най-после, както би трябвало по силата на заплетеното действие.“ Както се вижда, критикът отдава дължимото и на субективния, и на обективния критерий при оценката и на жизнената, и на творческата правда за живота.

Авторът внимателно се придържа преди всичко в пълноводното на живота, в младостта на жизнената хармония, в специфичните закономерности на творческото начало, в изстраданата истина на худож-

² G. Flaubert. Correspondance. Co-nard, 1926—1933. Т. III, р. 282.

ника, която сам авторът-критик защитава. Той се съобразява и със същественния факт, щото стойността на художествената идея или образ да се оценяват с оглед на тяхната „жизненост и психологическа пълнота“, тъй като в неговото литературнокритическо кредо отдавна е записано: „измяната на живота за художника значи измяна и на изкуството“.

Като разглежда трудната мисия на литературния критик и ролята на литературната критика, както и нейното жанрово разнообразие, Г. Канев обобщава както най-общите, така и по-специфичните задачи на съвременната критика. Често пъти си служи с парадокси, прибегва към паралели, портигува с по няколко шриха критичи и поети, а често изрича сентенции, които правят впечатление със своята христоматийна простота и яснота: „Лиричното стихотворение не може да даде всичко. Не може да погълне от материалната действителност всички характерни черти. Лиричното произведение трябва да има оная вътрешна идейно-емоционална сила, която би отключила душата на читателя за чувствата, които то поднася. Нататък вече читателят сам, според своята собствена душевност ще си допълни потребното, като видоизмени и приложи към себе си — към своя личен живот, към своите собствени копнежи — всичко, за което му говори поетът.“ По този начин дори и на читателя се гледа като на творец, който дотвърява произведението и влага частита от себе си в неговото тълкуване и възприемане. И за да припомним някои елементарни истини, забравени от догматичната критика, авторът допълва: „При това критиката трябва да го научи, че социалистическият човек в лириката трябва да се търси не по външното му описание — главната задача на лириката е да ни внуши неговия духовен образ.“

Отношението си към някои недъзи в работата на литературните критици често формулира в кратки творчески закони: „Една от чертите на таланта на критика е умението да чете правилно текста на произведението, да прониква в него по-дълбоко от обикновения читател, да долавя основното — за да не приписва на поета мисли и чувства, които не е могъл да има.“ Тези свои закони изрича като фрагменти, които будят размисли и не загубват своята актуалност: „Нищо по-чуждо за критика няма от счетоводителската добродетел — да уравнисява плюсове и минуси.“

А когато характеризира писателите, „недоволни от критиката“, авторът прибегва и към кратките изповеди на Гюте, Белински, Луначарски или на Пушкин, чиито доблестни думи за критиката респектират и днес: „Чистосърдечно признавам, че похвалите са ме трогвали като явни и вероятни като искрени знаци на благосклонност и

дружелюбие. Когато чета най-неприязнените разбори, смеем да кажа, че винаги се старая да вляза в строежа на мислите на моя противник и да следвам неговите разсъждения, без да ги отхвърлям със самолюбиво нетърпение, като желая да се съглася с тях при колкото е възможно авторско самопровержение.“ А на друго място се допълва: „Да презираме критиката — това би значило да презираме публиката (от което — боже съхрани!)“. Открил свои творчески опори в оценката на творческия процес, авторът винаги ги допълва и усъвършенствува, за да е в крак с търсенията на своите съвременници — Смирненски, Каралийчев, Фурнаджиев, Разцветников, Христо Радевски, Атанас Далчев, Стоян Загорчинов, Богомил Райнов, Валери Петров и мн. др. Даже и в наше време съзира критиката като една от „най-ефикасните“ форми на „партийното ръководство на художественото творчество“ (Т. Живков).

Втората половина от първата част („Писатели — критици“, „Големите писатели за себе си“, „Бележки за критиката преди Освобождението“, „Първи борби в българската критика“ и „Първи прониквания на Лениновите естетически принципи“) са друга група „фрагменти“, съдържащи много познание и нови факти, но насочващи повече към историята на литературната критика. Тези изследвания са първоосновата, върху която критикът е съграждал собствените си възгледи за литературната история и особено за литературната критика.

Втората част на „Книга за критиката“ съдържа най-важните пунктове, върху които би могла да се съгради историята на литературна критика. Сочат се конкретните завоевания и приноси на такива имена като Нешо Бончев, Христо Ботев, Васил Друмев, Димитър Благоев, Георги Бакалов, Георги Димитров (за литературата), Боян Пенев и др. Специално място е отделено за „Заветът и писмата на Шалда“, както и за младите представители на българската съвременна литературна критика — Минко Николов и Тончо Жечев. Както личи и от имената, подборът не е изчерпателен, но за много от изявените имена в областта на литературната критика се говори и в раздел „Писатели — критици“ (д-р Кр. Кръстев, Вл. Василев, М. Арнаудов, П. Славейков, П.Ю. Тодоров, П. К. Яворов, Н. Лилиев, К. Константинов, Анна Каменова, Николай Райнов, Константин Петканов, Дора Габе, Христо Радевски, Атанас Далчев, Орлин Василев, Кирил Христов, Людмил Стоянов...). Особена цена имат изказванията за критическата дейност на Иван Вазов, Алеко Константинов, Любен Каравелов, Захари Стоянов, Петър Пешев, Никола Бобчев, проф. Ив. Д. Шишманов, д-р Кръстьо Кръстев, Димитър Благоев, Балан, неизвестния Г. 3-ч и мн. др.

Достатъчно място е отделено, за да се покаже как гениални писатели по различно време посрещат литературнокритическите оценки за свои произведения. . . Показателни в това отношение са изказванията на такива крупни художници като Пушкин, Гогол, Достоевски, Толстой, Горки и мн. др. По всичко личи, че да се понася и търси чуждото мнение, и то в интерес на общото дело, е вече въпрос и на лична култура. . . Гьоте например се възхищава от критическия талант на Лесинг и като има пред вид неговото образование, бърза да заяви: „В сравнение с него ние всички сме варвари.“ Още едно доказателство за високия ранг на критическата мисъл, така потребна за извисяване и задълбочаване на домогванията на художественото мислене. . .

Своите анализи и синтези, оценки за автори и творби, за явления и процеси, свързани с литературната критика изобщо, авторът прави със сигурна ръка, свътрешна убеденост и гъвкавост при поставяне на своите литературнокритически прогнози. Тъкмо тази пластичност при извайване на литературнокритическите си портрети и очерци, както и точните класово-партийни критерии при работата на нашия критик са най-характерните черти от творческия му натюрел. . .

Най-новото произведение на акад. Георги Цанев — „Книга за критиката“ — съдържа не само познание, но и съществени откровения, които звучат като изповеди, като бащински съвети към писатели и критици, като творчески откровения. Тъкмо те дават и особена цена на неговите студии, есета и очерци, събрани в тази книга, написана с голяма откровеност, с чувство за отговорност пред поколенията и с голяма обич към труда на критиците и към писателите. С еднаква обич той ги насърчава за високохудожествено майсторство и за гражданска етика в техните взаимоотношения, присъщи само на граждани, възпитани в едно зряло социалистическо общество. Нека ми бъде позволено да завърша своите наблюдения с искрените думи на нашия многоуважаван и всепризнат народен критик: „Нашите писатели много често са се оплаждали от строгото, от жестокото отнасяне на критиката към тях. Дотолкова, доколкото това е само една строга преценка, те нямат основание да се сърдят — напротив, би трябвало да се гордеят. Нека ги възмушава само несправедливото, неискреното отношение. Защото не бива да се отрича, че има критици, които решават литературните въпроси по приятелство, по лична неприязън или по търговски съображения. Против тях може и трябва да се негодува — но конкретно, определено, без да се обобщава и без да се търси вината изобщо в критиката. А тъкмо такива обобщения се правят често. И за тях е думата тук.“

Впрочем не е чудно, че някои писатели са много недоволни от критиката и реагират по тоя начин. Те са тъкмо ония, от които и критиката — сериозната критика — няма особени основания да бъде доволна. Така недоволството е взаимно.“ Тези редове са написани преди четиридесет и пет години (1935), а не са загубили своята актуалност и днес. Няма да я загубят и утре, защото са продиктувани от грижата за пълноценната високохудожествена литература, от голямата любов към мъдростта на истината, към шедроствата и красотата на изкуството.

Христо Йорданов

„ПРОБЛЕМИ НА ВЪЗРОЖДЕНСКАТА ПОЕТИКА“ от КИРИЛ ТОПАЛОВ.

С., изд. „Наука и изкуство“, 1979, 147 с.

Интересът на Кирил Топалов към възрожденската поезика е траен и целенасочен. В последната му книга неговите търсения имат определено приносен характер. В синтетична форма той е проследил най-важните и характерни черти от ускореното развитие на българската възрожденска проза и поезия. Личи умението на автора да не остава прикован към фактологията, той прави смели обобщения и изводи, анализира явленията и процесите и създава богата картина на нашата родна литература на фона на балканската и европейската цивилизация. Свободното боравене не само с чисто българските извори помага на Кирил Топалов да отсее значимото и отличаващото се, да оживи позабравени имена и страници от възрожденската ни проза и поезия, да съпостави тяхната яркост и специфичност с характерните особености на възрожденската литература от другите европейски страни. Българската специфика на процесите в областта на поезията и поетичното мислене, както и особеностите на сатиричната възрожденска проза и автобиографията са намерили научен анализ в книгата му. Особено се отличават смелите заключения на автора, където той сумира наблюденията си и без да затъва във факти, достига до съвременни изводи за поетичната и белетристичната специфика на възрожденската ни литература.

Книгата „Проблеми на възрожденската поезика“ обхваща два основни дяла. В първия са включени главите „От просвещенски към критически реализъм“, „Микроструктура“ и „Макроструктура“. Тук се третираат теоретични и художествени проблеми от поетиката на възрожденската поезия. Вторият дял е посветен на отделни въпроси на възрожденската проза, върху които е хвърлена нова светлина. Авторът се